

ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

УДК 346.2

DOI: <https://doi.org/10.32782/1814-1161/2022-3-9>

Горват Т.Ю.

аспірантка

Західноукраїнського національного університету

Horvat Tetiana

Postgraduate Student

West Ukrainian National University

ОСНОВИ ВЕДЕННЯ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ РЕЛІГІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В УКРАЇНІ

FUNDAMENTALS OF ECONOMIC ACTIVITY OF RELIGIOUS ORGANIZATIONS IN UKRAINE

За даними Державної служба України з етнополітики та свободи совісті сьогодні мережа вітчизняних релігійних організацій є достатньо розгалуженою. Серед таких структур істотно переважають релігійні громади. Відповідно до законодавства, втручання держави у діяльність релігійних організацій заборонене, однак вона гарантує неупередженість у захисті їх прав та свобод. Релігійні організації, як окремо зареєстровані юридичні особи, належать до неприбуткових, ключовою метою яких не є отримання прибутку, а активна участь у суспільних процесах, задоволення релігійних потреб суспільства щодо сповідування та поширення віри. Такі організації у статусі неприбуткових провадять господарську діяльність, що повинна відповідати їх статутним цілям та не суперечити чинному законодавству. Стаття присвячена дослідженню базових аспектів господарської діяльності релігійних організацій у структурі вітчизняних неприбуткових суб'єктів господарювання.

Ключові слова: господарська діяльність, неприбуткова організація, релігійна організація, суб'єкт господарювання, юридична особа, дохід від господарської діяльності.

The article is devoted to the study of the basics related to the conduct of economic activities of religious organizations as separate associations in the structure of economic entities of Ukraine. Today, Ukraine has a wide network of religious organizations, which are created and function in accordance with the procedure defined in the Law of Ukraine "On Freedom of Conscience and Religious Organizations". These organizations include communities, administrations, associations, monasteries, brotherhoods, missions, and spiritual educational institutions. According to the law, state intervention in the activities of religious organizations is prohibited, but it guarantees the protection of the rights and freedoms of such associations. The State Service of Ukraine for Ethnopolitics and Freedom of Conscience, which was established in 2019, coordinates the activities of religious organizations. The economic activity of religious organizations has its own specific features and is carried out in accordance with the law and their founding documents. Such organizations belong to non-profit enterprises and are governed by special legislative norms regulating the economic activity of non-profit economic entities in their activities. The purpose of the article is to analyze the basic aspects of economic activity of religious organizations, which are a structural part of non-profit economic entities. The research methods used in the work are: analytical, systemic, structural methods and the method of detailing. Based on the results of the research, the interpretation of the essence of economic activity and the principles on which the economic process is based in accordance with the norms and rules of the Economic Code of Ukraine have been analyzed. The status of a religious organization in the classification of business entities as non-profit has been determined. The requirements, after fulfillment of which such status can be assigned, have been outlined. The cases in which non-profit organizations (including religious ones) have the right to receive income have been formulated. Specific areas of use of the received income have been determined.

Keywords: economic activity, non-profit organization, religious organization, business entity, legal entity, income from economic activity.

Постановка проблеми. Україна є незалежною державою, що опирається на демократичні принципи побудови суспільства, а тому надає громадянам абсолютну свободу щодо світогляду, сповідання будь-якої релігії або несповідання жодної, вільного вираження чи поширення своїх релігійних переконань, якщо такі не суперечать обмеженням щодо дотримання громадського порядку та безпеки, а також не впливають на права і свободи інших громадян.

Релігійну складову, що сформована у сучасному вітчизняному суспільстві, представляють різні релігійні течії, спрямування, конфесії, що єднають вірян у окремі об'єднання за сповіданими релігійними переконаннями, спільними інтересами та орієнтирами. Ключовою ланкою, що відображає релігійну активність є релігійні організації, що, функціонуючи в межах сучасного спрямування економіки, беруть провідну участь у суспільних процесах та провадять фінансово-господарську діяльність у числі вітчизняних суб'єктів господарювання. Практично кожна релігійна організація є окремо створеною юридичною особою, яка у своїй діяльності повинна керуватись нормами законодавства та власним статутом, що підлягає обов'язковій державній реєстрації, а також отримує відкритий доступ до усіх прав, якими володіють вітчизняні юридичні особи. Держава гарантує захист прав та свобод таких організацій, однак накладає на них окремі обов'язки.

Релігійні організації належать до неприбуткових, неприбуткових структур, ключовою метою яких не є отримання прибутку, а задоволення релігійних потреб суспільства щодо сповідання та поширення віри, популяризація духовних та моральних цінностей, сприяння єдності та терпимості. Релігійні організації, як неприбуткові, мають право здійснювати господарську діяльність, яка відповідає їх статутним цілям та не суперечить чинному законодавству. Однак, така діяльність має свою специфіку, ключові особливості якої повинні бути ширше відображеними у профільній нормативній документації, що регулює господарську діяльність неприбуткових організацій, оскільки на сьогодні спостерігається необхідність у розробці спеціальних методологічних аспектів, що стосуються господарювання саме релігійних організацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Аспекти господарської діяльності релігійних організацій як самостійно господарюючих суб'єктів у економічних науках джерелах є вкрай малодослідженими, адже вони, здебільшого, розглядаються фрагментарно у загальному полі діяльності неприбуткових організацій або ж вченими іншого наукового спрямування. Дослідженням загальної сутності господарської діяльності, основи якої, передусім, закріплені законодавчо, а також специфіки господарювання неприбуткових організацій приділяли певну увагу такі науковці як Матвійчук Л.О. [9], Гура Н.О. [8], Откаленко О.М. [10], Хмелюк А.В. Ломонос О.Ю., Фабриченко Т.В. [12] та інші. Цінними та інформативними для нашого дослідження є

добробки таких науковців як Бочков П.В. [6; 7], Попадинець Г. [11], що працюють в галузі права та досліджують діяльність релігійних організацій, зокрема, з точки зору господарсько-правового статусу.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз основ господарської діяльності релігійних організацій у структурі вітчизняних неприбуткових суб'єктів господарювання, а також визначення щодо легітимності отримання доходу неприбутковими організаціями у процесі господарювання.

Виклад основного матеріалу. Сутність господарської діяльності визначено, передусім, у Господарському кодексі України як діяльності суб'єктів господарювання у сфері суспільного виробництва, що направлена на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт та надання послуг вартісного характеру. Господарська діяльність може бути як комерційною, тобто провадитись з метою одержання прибутку, так і некомерційною, тобто такою, що не націлена на прибуток. Господарський кодекс виокремлює три сфери господарських відносин, а саме:

- господарсько-виробничі, що виникають між господарюючими суб'єктами під час здійснення господарської діяльності;

- організаційно-господарські, що відбуваються між господарюючими суб'єктами та суб'єктами організаційно-господарських повноважень під час управління господарською діяльністю;

- внутрішньогосподарські, що виникають у процесі взаємодії суб'єкта господарювання з його структурними підрозділами та безпосередньо між ними [1].

Господарський кодекс також пропонує ключові принципи, на яких повинен ґрунтуватися вітчизняний процес господарювання, серед яких: державний захист, що базується на рівному ставленні до всіх суб'єктів господарювання; забезпечення свободи підприємництва, чесної конкуренції та виваженого державного втручання у господарські відносини; вільний рух товарів, послуг та капіталів; чітке дотримання захисту прав як споживачів, так і товаровиробників тощо [1].

У своїй діяльності суб'єкти господарювання повинні бути обізнаними, неухильно дотримуватись та уникати порушень встановлених законодавством України норм, правил та вимог, щодо їх функціонування. Мова йде як про загальні, базові законодавчі норми та вимоги, що стосуються усіх господарюючих суб'єктів, так і такі, що безпосередньо вказують на конкретне спрямування їх діяльності. Релігійні організації не є виключенням, оскільки, за умови наявності офіційно визначеного статусу юридичної особи, вважаються повноправними структурними членами у класифікації вітчизняних господарюючих суб'єктів.

Донедавна координацією діяльності релігійних організацій займався Державний комітет України у справах національностей та релігій. Однак, сьогодні ця структура перебуває у стані ліквідації, а її повноваження, серед інших, перейняла Державна служба України з етнополітики та свободи совісті, що була створена у 2019 році.

Сітка вітчизняних релігійних організацій, які утворюються та функціонують відповідно до порядку, що визначений Законом України «Про свободу совісті та релігійні організації», представлена достатньо широко. До неї належать громади, управління, об'єднання, монастирі, братства, місії, духовні навчальні заклади.

Відповідно до статистичних даних, опублікованих Державною службою України з етнополітики та свободи совісті, станом на 1 січня 2021 року мережа релігійних організацій України складала 37049 одиниць, з яких найчисленнішими є релігійні громади у кількості 35453 одиниці. Найменш чисельними є братства у кількості 85 одиниць. Деталізована інформація наведена у таблиці 1.

Доповнюючи вищенаведену статистичну інформацію, зазначимо, що серед загального числа духовних закладів освіти, 139 є навчальними закладами вищої духовної освіти, а 70 – середньої. Щодо релігійних громад, то із загальної чисельності 1219 є недіючими, а 1677 громад діють без офіційної реєстрації, що є допустимим, так як Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації», що є ключовим нормативним документом, який регулює діяльність вітчизняних релігійних організацій, не зобов'язує релігійні громади повідомляти державні органи про своє створення [5].

Що стосується територіального розміщення, то найширша мережа релігійних організацій функціонує у Львівській області, а найменш численна – у Сумській. Таблиця 2 деталізує статистику щодо

кількості релігійних організацій у розрізі областей країни та окремо м. Києва [5].

Господарська діяльність релігійних організацій має свої особливості відповідно до конкретного виду такої організації. В даній роботі пропонуємо аналіз загальної сутності та базових вимог щодо здійснення такої діяльності релігійними організаціями незалежно від їх виду.

Так, Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації» фактично не надає чітких формулювань, що стосуються господарської діяльності релігійних структур, однак зазначає, що для виконання своїх статутних цілей, релігійні організації володіють правом на заснування видавничих, поліграфічних, виробничих, реставраційно-будівельних, сільськогосподарських, благодійних закладів та інших підприємств, що набувають статусу юридичних осіб та діють у полі чинного законодавства [4].

Разом з тим, релігійні організації належать до некомерційних структур, тому, у своїй діяльності, повинні керуватись, в тому числі, спеціальними законодавчими нормами, що регулюють господарську діяльність неприбуткових суб'єктів господарювання.

Бочков П.В. зауважує, що релігійні організації часто здійснюють діяльність, що безпосередньо не пов'язана з релігією, а тому можуть функціонувати для здійснення як некомерційної господарської діяльності, так і підприємницької, що не суперечить нормам законодавства, зокрема Господарського кодексу України. А ключовою озна-

Таблиця 1

Мережа релігійних організацій України станом на 01.01.2021 р.

Релігійні організації станом на 01.01.2021 р.	види релігійних організацій	кількість релігійних організацій за видами
	центри	93
	управління	301
	громади	35453
	монастирі	536
	братства	85
	місії	372
	духовні навчальні заклади	209
	Разом	37049

Джерело: складено на основі даних джерела [5]

Таблиця 2

Мережа релігійних організацій (РО) України у розрізі областей станом на 01.01.2021 р.

область	к-сть РО	область	к-сть РО	область	к-сть РО
Вінницька	2244	Кіровоградська	745	Харківська	1043
Волинська	1683	Луганська	869	Херсонська	990
Дніпропетровська	1540	Львівська	3286	Хмельницька	2070
Донецька	1876	Миколаївська	807	Черкаська	1448
Житомирська	1622	Одеська	1388	Чернівецька	1381
Закарпатська	2011	Полтавська	1194	Чернігівська	1016
Запорізька	1142	Рівненська	1636	м. Київ	1314
Івано-Франківська	1442	Сумська	545	Разом	37049
Київська	1914	Тернопільська	1843		

Джерело: складено на основі даних джерела [5]

кою статусу підприємства релігійної організації науковець називає факт відповідності створення такого підприємства для реалізації мети, цілей та завдань засновника – релігійної організації [7].

Зауважимо, що існує певна неузгодженість щодо трактування можливості неприбутковими організаціями отримувати дохід у процесі провадження своєї діяльності. Відповідно до раніше наведеного у роботі трактування сутності господарської діяльності, що визначена Господарським кодексом України, така діяльність передбачає вартісний характер, тобто, як зазначає Матвійчук Л.О. – реалізація продукції, виконання робіт або ж надання послуг у процесі господарської діяльності можуть бути оцінені у грошовому еквіваленті [9]. Як наслідок, така ознака чітко вказує на прибуткову складову. Разом з тим, неприбуткові організації вже безпосередньо у назві вказують на свою ключову ознаку, що полягає у відсутності прибуткової складової у функціонуванні таких структур.

Для з'ясування таких протиріч, варто, перш за все, звернутись до тлумачень, закріплених чинним законодавством. Так, Цивільний кодекс України не забороняє непідприємницьким товариствам, що у своїй діяльності не націлені на отримання прибутку, поряд з основною, провадити підприємницьку діяльність, однак, виключно за умови, якщо мета цієї діяльності відповідає та сприяє меті створення таких товариств [2]. У свою чергу, Податковий кодекс України також дозволяє неприбутковим організаціям здійснювати діяльність, що передбачає отримання доходу, однак чітко обмежує напрямки його використання, даючи право спрямовувати отриманий дохід виключно для фінансування видатків, що пов'язані з власним утриманням, а також для реалізації мети (цілей, завдань) та напрямків діяльності, що визначені установчими документами неприбуткової організації [3]. Щодо доходів від господарської діяльності неприбуткових релігійних організацій, то вони, відповідно до законодавчих засад щодо регулювання діяльності релігійних організацій, додатково можуть бути спрямовані для здійснення добродійної діяльності та милосердя.

Податковий кодекс також визначає перелік вимог, які повинні бути задоволеними неприбутковими організаціями у повному обсязі для підтвердження відповідного статусу, серед яких: створення та реєстрація згідно законодавчо визначеної процедури; порядок оформлення установчих документів із зазначенням щодо заборони розподілу доходу між засновниками; внесення інформації до Реєстру неприбуткових установ та організацій тощо [3]. Релігійним організаціям, за виконання ними зазначених вимог, присвоюється ознака неприбутковості відповідно до встановленої структури. У випадку недотримання неприбутковою релігійною організацією визначених законодавством правил та вимог, або ж за фактом встановлення випадків використання отриманих доходів для цілей, відмінних від таких, що передбачені законодавством та установчими докумен-

тами, така структура виключається з Реєстру неприбуткових установ та організацій, що тягне за собою втрату статусу неприбутківця.

Таким чином, офіційно оформлений статус неприбутковості надає право релігійним організаціям господарювати у рамках законодавства, що регулює діяльність неприбуткових організацій.

Висновки. Підсумовуючи вищевикладене, можемо резюмувати, що господарська діяльність вітчизняних релігійних організацій усіх видів та спрямувань повинна провадитись та підлягати нормативно-правовому регулюванню винятково у межах діючого законодавства. У дослідженні визначено, що неприбуткові суб'єкти господарювання володіють правом на отримання прибутку, адже законодавство, що регулює діяльність неприбуткових організацій, передбачає можливість ведення ними діяльності, спрямованої в тому числі на дохід з обов'язковим дотриманням визначених умов щодо використання такого доходу. Релігійні організації, які є структурною складовою у числі неприбуткових організацій, що створені відповідно до закону, який визначає правові та організаційні засади діяльності таких господарюючих суб'єктів, також користуються відповідними нормами.

Сучасне вітчизняне законодавство щодо регулювання господарської діяльності неприбуткових організацій потребує удосконалення, як мінімум у частині розширення присутності релігійних структур, особливо враховуючи їх достатньо розгалужену класифікацію та широко представлену мережу діючих одиниць. Така необхідність також зумовлена окремими специфічними профільними критеріями, в тому числі такими, що стосуються ведення господарської діяльності, які не притаманні іншим суб'єктам господарювання із числа неприбуткових.

Бібліографічний список:

1. Господарський кодекс України: Кодекс від 16 січня 2003 № 436-IV / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>.
2. Цивільний кодекс України: Кодекс від 16 січня 2003 № 435-IV / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.
3. Податковий кодекс України: Кодекс від 02.12.2010 № 2755-VI / Верховна Рада України. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
4. . URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-12#Text>
5. Звіт про мережу релігійних організацій. Державна служба України з етнополітики та свободи совісті. 2021. URL: <https://dcss.gov.ua/statistics-2020>.
6. Бочков П.В. Господарська діяльність релігійних організацій як різновид позакультової релігійної діяльності. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. №3. С. 70–73.
7. Бочков П.В. Господарсько-правовий статус підприємств релігійних організацій. *Порівняльно-аналітичне право*. 2020. № 1. С. 234–236.
8. Гура Н.О. Неприбуткові організації в Україні: особливості діяльності та класифікація. *Економіка України*. 2012. № 8. С. 23–31
9. Матвійчук Л.О. Концептуальні підходи до визначення сутності поняття «господарська діяльність підприємства». *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2017. № 12. С. 14–18.

10. Откаленко О.М. Аналіз управління діяльністю неприбуткових організацій. *Вісник ЖНАЕУ*. 2017. № 2. С. 98–104.
11. Попадинець Г. Правовий статус неприбуткових організацій у господарській діяльності. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2016. № 855. С. 458–463.
12. Хмелюк А.В., Ломонос О.Ю., Фабриченко Т.В. Аналіз діяльності неприбуткових організацій: методологічний аспект. *Економічний аналіз. Тернопіль*, 2018. Том 28. № 4. С. 50–58.

References:

1. Hospodarskyi kodeks Ukrainy: Kodeks vid 16 sichnia 2003 № 436-IV [Economic Code of Ukraine: Code of January 16, 2003 № 436-IV]. Verkhovna Rada Ukrainy. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>.
2. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy: Kodeks vid 16 sichnia 2003 № 435-IV [Civil Code of Ukraine: Code of January 16, 2003 № 435-IV]. Verkhovna Rada Ukrainy. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.
3. Podatkovi kodeks Ukrainy: Kodeks vid 02.12.2010 № 2755-VI [Tax Code of Ukraine: Code of 02.12.2010 № 2755-VI]. Verkhovna Rada Ukrainy. Available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
4. «Pro svobodu sovisti ta relihiini orhanizatsii»: Zakon Ukrainy vid 23.04.1991 r. № 987-XII [“On Freedom of Conscience and Religious Organizations”: Law of Ukraine of 23.04.1991 № 987-XII]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-12#Text>.
5. Zvit pro merezhu relihiinykh orhanizatsii. Derzhavna sluzhba Ukrainy z etnopolityky ta svobody sovisti (2021). [Report on the network of religious organizations. State Service of Ukraine for Ethnopolitics and Freedom of Conscience]. Available at: <https://dcss.gov.ua/statistics-2020>.
6. Bochkov P.V. (2017). Hospodarska diialnist relihiinykh orhanizatsii yak riznovyd pozakultovoi relihiinoi diialnosti [Economic activity of religious organizations as a type of non-cult religious activity]. *Aktualni problemy vitchyznianoï yurysprudentsii*, no. 3, pp. 70–73 [in Ukrainian].
7. Bochkov P.V. (2020). Hospodarsko-pravovi status pidpriemstv relihiinykh orhanizatsii [Economic and legal status of enterprises of religious organizations]. *Porivnialno-analitychne pravo*, no. 1, pp. 234–236 [in Ukrainian].
8. Hura N.O. (2012). Neprybutkovi orhanizatsii v Ukraini: osoblyvosti diialnosti ta klasyfikatsiia [Non-profit organizations in Ukraine: peculiarities of activity and classification]. *Ekonomika Ukrainy*, no 8, pp. 23–31 [in Ukrainian].
9. Matviichuk L.O. (2017). Kontseptualni pidkhody do vyznachennia sutnosti poniattia «hospodarska diialnist pidpriemstva» [Conceptual approaches to defining the essence of the concept of «economic activity of the enterprise»]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo*, no. 12, pp. 14–18 [in Ukrainian].
10. Otkalenko O.M. (2017). Analiz upravlinnia diialnistiu neprybutkovykh orhanizatsii [Analysis of management of activities of non-profit organizations]. *Visnyk ZhNAEU*, no. 2, pp. 98–104 [in Ukrainian].
11. Popadynets H. (2016). Pravovi status neprybutkovykh orhanizatsii u hospodarskii diialnosti [Legal status of non-profit organizations in economic activity]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politehnika»*, no. 855, pp. 458–463 [in Ukrainian].
12. Khmeliuk A.V., Lomonos O.Yu., Fabrychenko T.V. (2018). Analiz diialnosti neprybutkovykh orhanizatsii: metodolohichnyi aspekt [Analysis of the activity of non-profit organizations: methodological aspect]. *Ekonomichniy analiz. Ternopil*, tom 28, no. 4, pp. 50–58 [in Ukrainian].